

Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR. Současný stav, vývojové trendy, praktická řešení. Odborný seminář – Brno, Moravská zemská knihovna, 14. 10. 2003

Reflexe významu a problémů české a slovenské oborové terminologie: na okraj terminologického semináře

Josef Schwarz
informační konzultant, Praha
e-mail: schwarzjv@seznam.cz

Česká a slovenská terminologie knihovní a informační vědy je oblastí, které byla vždy věnována relativně velká pozornost, což dokládá odborná literatura i oborové terminologické produkty různého druhu (slovníky, normy, databáze apod.; blíže viz Schwarz, 2003:32-34). Na tuto tradici navázala ve změněných podmínkách i terminologická činnost a výzkum po roce 1989, jejichž výsledky jsou patrné zejména v posledních šesti letech, kdy byly publikovány významné terminologické zdroje.

Na Slovensku se praktické i teoretické stránce oborové terminologie dlouhodobě a intenzivně věnuje především Katedra knižničnej a informačnej vedy (KKIV) Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě. Členové KKIV se podílejí na realizaci řady terminologických projektů, mezi jejichž nejdůležitější výstupy patří především oborový výkladový terminologický slovník z roku 1998 (Katuščák, Matthaesidesová a Nováková, 1998), elektronický terminologický slovník z roku 1999 (Krištofičová, Jurčacková a Ondrišová, 1999) a teoretická práce Z. Jurčackové z roku 2002 (Jurčacková, 2002). Mimo rámec KKIV je třeba zaznamenat zejména oborový překladový anglicko-slovenský slovník z roku 1999 (Androvič, 1999), jenž vydala Univerzitní knižnica v Bratislavě a který vznikl v rámci spolupráce na mezinárodním terminologickém projektu (Kanič, 2000).

V České republice je v současnosti hlavním hybatelem terminologické činnosti Národní knihovna ČR (NK ČR), která na začátku roku 2003 zpřístupnila *Českou terminologickou databázi knihovnictví a informační vědy* (TDKIV – viz <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>) a již dříve (Ressler, 2000) také český výsledek výše zmiňované mezinárodní spolupráce, a to rovněž ve formě databáze (viz <http://sigma.nkp.cz/cze/ksl>).

Právě při tvorbě TDKIV se ukázala řada teoretických i praktických problémů, které jsou s terminologickou činností spojeny (některé z nich popisuje Schwarz, 2003) a jejichž řešení přesahuje rámec jednoho projektu i jedné instituce. Potřeba diskutovat o těchto problémech s dalšími kolegy na fóru, kterého by se zúčastnili i další zájemci o oborovou terminologii, vyústila v návrh a organizaci specializovaného semináře, který se pod názvem *Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR: současný stav, vývojové trendy, praktická řešení* uskutečnil ve spolupráci NK ČR, Moravské zemské knihovny a KKIV 14. 10. 2003 v Brně.

Stručný souhrn průběhu a výsledků semináře provedla již dříve Drobíková (2003) (v článku jsou publikovány

i závěrečné teze semináře). Lze říci, že seminář splnil svůj účel, protože byl po delší době první akcí, na které se setkali zájemci o oborovou terminologii a která umožnila nejen prezentaci nejnovějších poznatků a výsledků v této oblasti, ale také bezprostřední diskusi o problematice otázkách. Semináře se zúčastnil relativně vysoký počet (více než 70) odborníků z různých institucí ze Slovenska i České republiky.

Na semináři odeznělo celkem osm přednášek, z nichž čtyři patřily do sekce věnované obecným otázkám oborové terminologie, tři prezentace se v samostatné sekci věnovaly vybraným teoretickým otázkám oborové terminologie a poslední sekce s jednou přednáškou byla věnována praktickým výsledkům terminologické činnosti v ČR a SR, tedy terminologickým slovníkům a databázím. Všechny přednášky jejich autoři zpracovali do textové podoby a jsou zveřejněny v tomto čísle časopisu Národní knihovna. Následující text obsahuje souhrn obsahu jednotlivých příspěvků.

Soubor článků otevírá obecnějším vstupem do problematiky Milan Jelínek (*Odborná terminologie a jazyková kultura*), který se zabývá širšími kontexty terminologie z hlediska jazykové kultury. Zkoumá mj. vliv spisovné normy a pravopisu na tvorbu termínů a podrobněji popisuje vlastnosti termínů zejména z hlediska jejich jednoznačnosti a obecných problémů polysémie a synonymie termínů; všímá si také slovo-otvorných otázek. V obecných poznámkách o terminologii M. Jelínek také rozlišuje kodifikaci spisovného jazyka, která obvykle vychází z dobového kultivovaného úzu – tak tomu ovšem není např. u purismu, jemuž je věnována jedna z podkapitol, a tvorbu terminologie, v níž jsou sémantické, morfologické a syntaktické charakteristiky termínů často uměle ovlivňovány terminologií, resp. odborníky daného oboru.

Obsahem trojice článků autorů Š. Kimličky, A. Čabrunové a J. Cejčka je vymezení názvu, obsahu, předmětu, struktury, základních kategorií a interdisciplinárních vazeb knihovní a informační vědy, které je nezbytným předpokladem i pro každou konkrétní terminologickou práci. Š. Kimlička (*Zaradenie odboru knižničnej a informačnej vedy v rámci novej nomenklatury študijných a vedných odborov v SR*) referuje o knihovní a informační vědě jako studijním oboru v konkrétních podmínkách slovenského vzdělávacího systému, A. Čabrunová (*Problémy vymedzenia terminológie informačnej vedy z hľadiska hraničných vied*) se věnuje především interdisciplinárním a transdisciplinárním otázkám ve vztahu k informační vědě a J. Cejpek (*Vymezenie oboru knihovnictví a informační věda pro potřeby dalšího rozvoje TDKIV*) v návaznosti na svou spolupráci při tvorbě TDKIV vymezuje knihovní a informační vědu s ohledem na její filozofické a sociálně-vědní základy a na zprostředkovatelské funkce procesů, které tato věda zkoumá. I když každý autor přistupuje k problematice z poněkud jiného hlediska, lze z jejich příspěvků abstrahovat některé společné přístupy. Předně je to označení oboru, které se po různých historických peripetiích ustálilo na termínu knihovní a informační věda

(slovensky knižničná a informačná veda, anglicky library and information science), i když se jedná o značné míry o pragmaticky užívané sousloví s tím, že vztah mezi knihovní vědou a informační vědou se chápe různě. Z hlediska interdisciplinárních vazeb je nejdůležitější odlišení (ale zároveň funkční průnik) knihovní a informační vědy od vědy o počítačích (informatiky) a obecné vědy o informacích, tedy rozlišení informačních, technologických a sociálních aspektů informačních procesů (A. Čabrunová), resp. rozlišení mezi informační vědou v užším a širším smyslu (J. Cejpek). Základním rysem knihovní a informační vědy je její interdisciplinárta a úzký vztah s řadou hraničních oborů.

Následující trojice příspěvků je věnována dílčím teoretickým otázkám terminologie. A. Ďuricová (*Niekoľko poznámok k termínom a ich vlastnostiam*) rozšiřuje obecné poznámky M. Jelínka k vlastnostem termínů; mezi základní požadavky na vlastnosti termínů patří jednoznačnost (termín označuje pouze jeden jev a pro označení tohoto jevu slouží pouze tento jeden termín) a samovýznamovost (termín nepotřebuje žádný kontext pro to, aby byl srozumitelný). V praxi však obvykle nelze těchto ideálních vlastností dosáhnout, protože jednoznačnost je narušována synonymií a samovýznamovost polysémií. Tyto jevy A. Ďuricová podrobněji popisuje na příkladech z terminologie právní němčiny. Z. Uhlíř (*Terminologie a pojmy v čase paradigmatických změn*) stanovuje dvě základní funkce terminologie; první z nich je referenční (objektivní) a vyjadřuje vztah mezi jednotlivými termíny a pojmy – tato funkce je běžná v terminologických slovnících a databázích včetně TDKIV. Druhá funkce je reflektivní (intersubjektivní) a vyjadřuje vztah terminologie jako celku k pojmovému modelu oboru; v rámci knihovně a knihovní a informační vědy s sebou tento pohled přináší změnu paradigmatu. Z. Uhlíř právě s ohledem na tuto reflektivní funkci terminologie kriticky analyzuje některé základní pojmy knihovně a knihovní a informační vědy, mezi které jsou vybrány termíny „kniha“, „dokument“, „materiál“, „kustoda/reklamanta“, „kodikologie“, „text“ a „dílo“, a to na základě terminologických informací dostupných v TDKIV. Podobné oblasti se věnuje i G. Žibritová (*Knihoveda – mýtus alebo reálna oblasť vedy?*), která po stručném historickém úvodu klade řadu otázek souvisejících s pojmem „knihovně“; otázky se netýkají pouze terminologických problémů, ale i vymezení předmětu knihovně, jejích teoretických modelů, celkového chápání a vztahu k hraničním disciplínám. V závěrech uvádí G. Žibritová konkrétní podněty pro další práci v této oblasti.

Poslední příspěvek pocházející ze semináře *Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR* je věnován komparaci tří nejnovějších oborových terminologických produktů, a to dvou slovenských terminologických slovníků (*Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda* a *Terminologický slovník z knižničnej a informačnej vedy*) a České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV). V článku, jehož autorem je J. Schwarz (*Komparace vybraných charakteristik současných českých a slovenských terminologických produktů z oblasti knihovní a informační vědy*), jsou srovnány formální (datum vzniku, forma, počet záznamů apod.) i věcné (tematická struktura, struktura záznamu) charakteristiky všech tří produktů.

Reference:

1. ANDROVIČ, A. (ed.) (1999). *English-Slovak Dictionary of Library Terminology : Anglicko-slovenský slovník knižničnej terminológie*. Comp. and ed. by Ivan Kanič; slovenskou verzi pripravil Alojz Androvič. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1999. 223 s.
2. DROBÍKOVÁ, B. (2003). Zpráva ze semináře Terminologie knihovní a informační vědy v ČR a SR. *Ikaros* [online]. 2003, č. 11. Dostupné na: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200310004>.
3. JURČACKOVÁ, Z. (2002). *Terminológia : základné zásady, metódy a ich aplikácia*. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2002. 72 s.
4. KANIČ, I. (2000). *Multilingual dictionary of library terminology : international project* [online]. [Ljubljana], 2000 [cit. 2003-12-09]. Dostupný na: <http://www2.arnes.si/~ljnuk4/multi/multi.html>
5. KATUŠČÁK, D., MATTHAEIDESOVÁ, M., NOVÁKOVÁ, M. (1998). *Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 375 s.
6. KRIŠTOFIČOVÁ, E., JURČACKOVÁ, Z., ONDRIŠOVÁ, M. (1999). *Terminologický slovník z knižničnej a informačnej vedy* [CD]. [Bratislava] : STIMUL, 1999 – 1 CD-ROM.
7. *KSL – Česko-anglický a anglicko-český slovník knihovnických termínů* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ksl>
8. *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2003. Dostupné na: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktl>
9. RESSLER, M. (2000). Účast Národní knihovny ČR na zpracování Vícejazyčného terminologického slovníku z oblasti knihovnictví. *Národní knihovna*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 42-43. Dostupné též na: <http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr0001/0001042b.html> nebo <http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0001/nk0001042b.pdf>
10. SCHWARZ, J. (2003). Vybrané teoretické a metodologické problémy terminografie : poznatky z tvorby České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy. *Národní knihovna*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 21-41. Dostupné též na: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKkr0301/0301021.html> nebo <http://full.nkp.cz/nkkr/pdf/0301/0301021.pdf>

leden 2004